

Vis A Vis

MEDEDELINGEN VAN DE STICHTING FAMILIE VIS VAN ZAANDIJK

MINIATUURZILVER

*Vis als naaldenkoker
(Onbekend, 19e eeuw)*

In dit nummer:

- 374 Miniatuurzilver
- 379 Frans Mars
- 380 Gerlag Vis Sr.
- 381 Westzanerpad
Mutaties
Mededelingen

44

In 1976 is Adriana Elisabeth Peters-Vis overleden. Zij had geen kinderen en was in het bezit van een collectie van ongeveer tachtig zilveren miniatures. Die collectie heeft zij vermaakt aan onze stichting, waardoor deze in de familie bleef. Het is in bruikleen gegeven aan het Honig Breethuis in Zaandijk. Op zoek naar gegevens over miniatuurzilver heb ik een boek gevonden van Kristin Duysters, getiteld "Al 's werlds goed is poppe-goed." Daaraan heb ik veel over miniatuurzilver kunnen ontleen. Het is eigenlijk de catalogus van de verzameling miniatuurzilver van het Historisch Museum "Het Burgerweeshuis" te Arnhem, waar in 1999/2000 een tentoonstelling over miniatuurzilver is gehouden. De collectie van dat museum bevat in totaal 289 miniatures.

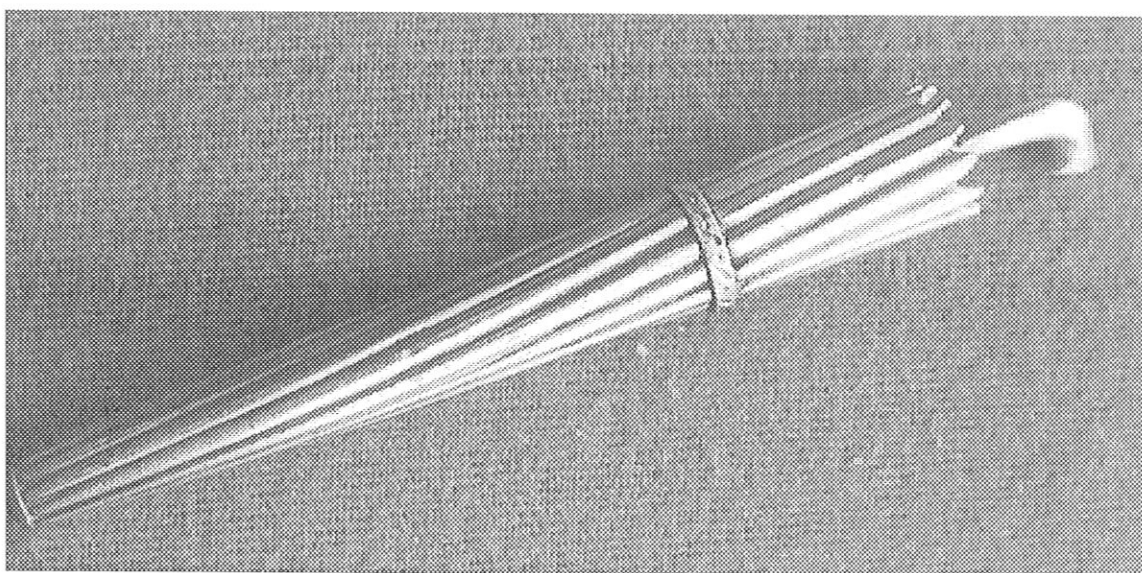
Gebruiksvoorwerpen in miniatuur komen al in het oude Epypte en bij de Romeinen

voor. Vele keramische, bronzen en ijzeren voorwerpjes, als bijvoorbeeld stoeltjes en kookpotten, zijn tijdens archeologische opgravingen gevonden. Het was geen speelgoed maar het waren offergaven en graf-
giften. Waarschijnlijk werd miniatuurzilver al voor het midden van de zeventiende eeuw in Nederland vervaardigd, zoals blijkt uit een inventaris van de bezittingen van de familie Nassau-Oranje op het kasteel te Breda uit 1619.

In de zestiende eeuw was zilveren speel-

Kousteensedijk in Middelburg maakte het tin-lood speelgoed maar liefst 10% van alle metaalvondsten uit.

De eerste piek in de productie van miniatuurzilver in Nederland ontstond in het midden van de zeventiende eeuw. Met de vrede van Munster werd in 1648 de oorlog met Spanje beëindigd en ontstond er welvaart in de Hollandse steden. De welgestelde burgers, handelaren en ambachtslieden, spendeerden hun geld aan luxe artikelen. Daardoor steeg de vraag naar miniatuurzil-

*Paraplu als naaldenkoker
(Onbekend)*

goed voornamelijk voorbehouden aan vorstelijke kinderen. Hiervan is echter niets bewaard gebleven.

Een groot aantal typen gebruiksvoorwerpen in miniatuurzilver uit de zeventiende eeuw vertoont overeenkomsten met zestiende-eeuwse miniaturen die van een legering van tin en lood zijn vervaardigd.

De productiemethode, met behulp van gietmallen, komt sterk overeen met het gieten van pelgrimsinsignes, die eveneens van een legering van lood en tin zijn gemaakt. Mogelijkerwijs maakten de gieters zowel pelgrimsinsignes als miniatuurzilver en zijn in de loop van de zeventiende eeuw op het produceren van miniatuurzilver overgeschakeld toen de vraag naar pelgrimsinsignes was ingezakt.

Door het gietprocédé was massaproductie mogelijk. Bij opgravingen aan de

ver. Die stijgende vraag had een grote aantrekkingskracht op Duitse zilversmeden die als gevolg van de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) met een verslechterende situatie in eigen land werden geconfronteerd.

Omstreeks het midden van de zeventiende eeuw streken vele zilversmeden uit de Duitse gebieden in Amsterdam neer. Amsterdam werd het grootste productiecentrum van miniatuurzilver in Europa. Miniatuurzilver wordt ook wel zilveren speelgoed genoemd.

Met de ontdekkingsreizen in de zestiende en zeventiende eeuw en de handel op de Oost veranderde het wereldbeeld van de Europeanen ingrijpend. Mede onder invloed van de stijgende welvaart ontstond onder de welgestelde regenten de mode om in navolging van de vorstenhoven kunst- en rariteitenkabinetten in te richten waarin "alle"

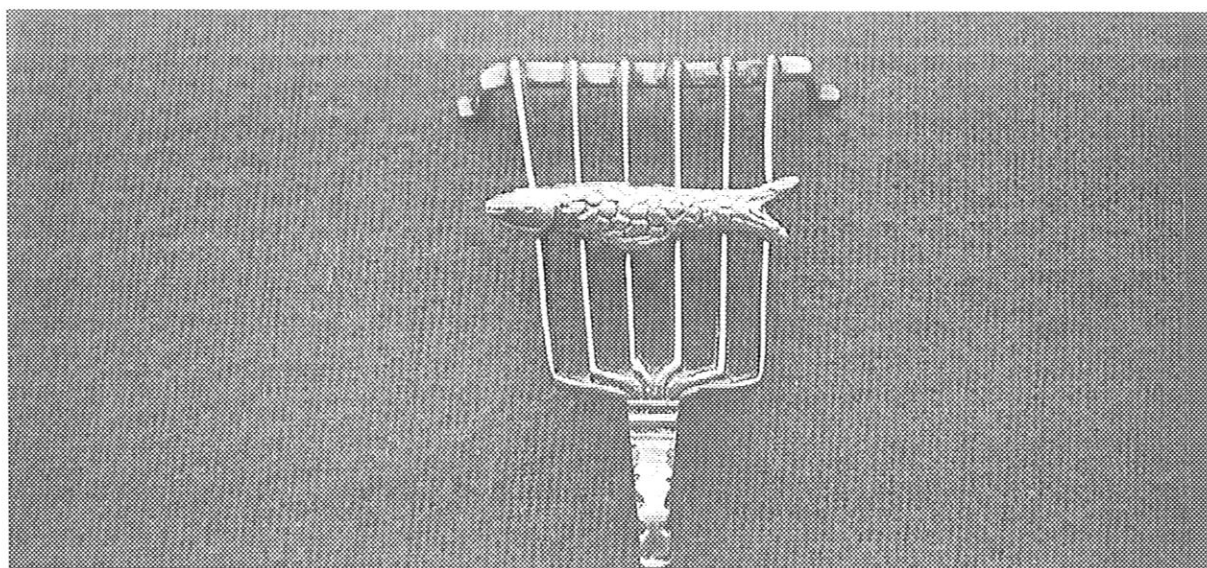
*Driedelig theecomfoor
(Onbekend, 19e eeuw)*

aspecten van de wereld als het ware in het klein werden weerspiegeld. Zo is waarschijnlijk ook het Nederlandse pronkpoppenhuis ontstaan. Dat geeft ook een weergave van de werkelijkheid in het klein. Kunstenaars en ambachtlieden kregen opdrachten om voorwerpen voor de poppenhuizen te vervaardigen, waarmee regelmatig hoge bedragen waren gemoeid. Mede daardoor waren poppenhuizen een kostbaar bezit, zoals blijkt uit een uit 1725 daterend testament van de Leidse Willem Mylius: de waarde van het poppenhuis dat zijn dochter erft, wordt vrijwel gelijkgesteld aan dat van de gehele bibliotheek, die aan zijn zoon wordt gelegateerd. De verfijnde poppenhuizen waren niet om mee te spelen. Het poppenhuis als kinderspeelgoed ontstond pas aan het einde van de 18e eeuw. Zo waren de zeventiende-eeuwse poppenhuizen rijkelijk voorzien van miniatuurzilver. Voor de poppenhuizen ver-

vaardigden de zilversmeden de zilveren voorwerpen met een verhouding 1:9. Op zilveren miniaturen zijn soms initialen of een monogram gegraveerd. Dat verwijst meestal naar een vroegere eigenaar. In een enkel geval zal het betrekking hebben op de opdrachtgever of bezitter van het poppenhuis waaruit het miniatuurtje afkomstig is. Miniatuurzilver is niet alleen speciaal voor poppenhuizen gemaakt. In boedelinventarissen komen regelmatig kleine aantallen miniatuurzilver voor van twee, drie of zes stuks, zonder specifieke vermelding van de aanwezigheid van een poppenhuis. Verondersteld wordt dat deze miniaturen in kabinetten met glazen deuren of in vitrinekastjes te pronk werden gezet of op rekjes aan de muur (Etagèrezilver: een etagère is een houten rekje). Het rijksmuseum heeft een negentiende-eeuws keukentje dat met achttiende-eeuws miniatuurzilver is gevuld.

Een ander type keukentje is het Zaanse huisje. In de Zaanstreek werden dergelijke keukentjes vaak gemaakt door molenknechts in de tijd dat er in de molen niet zoveel te doen was. Kennelijk was het daar gebruikelijk om het miniatuurzilver in dergelijke huisjes op te stellen. Behalve een geliefd verzamelobject was miniatuurzilver – evenals al het andere zilver – een vorm van geldbelegging. Daardoor komt het dat – in tegenstelling tot poppenhuizen – miniatuurzilver niet zozeer een

Zoals bekend ontwikkelde Nederland zich in de zeventiende eeuw tot een welvarende natie en het geld werd door de rijken bijvoorbeeld gespendeerd aan schilderijen, goudleren behangsels en vele andere luxe goederen om hun interieurs te verfraaien. Er was ook een stijgende vraag naar zilveren voorwerpen. Daardoor nam het aantal zilversmeden toe en er ontstond onder hen een ver doorgevoerde specialisatie. Amsterdam werkte in deze periode als een soort magneet op zilversmeden uit de

*Visje op treefje
(Onbekend)*

vrouwenkwestie was. Van de bewaard gebleven poppenhuizen is bekend dat ze via de vrouwelijke lijn vererfd zijn. Met miniatuurzilver is dat niet het geval. Het was niet alleen voor vrouwen weggelegd, zoals blijkt uit boedelonderzoek. Hoewel kinderen van welgestelde en vorstelijke ouders zich er mee in de zeventiende eeuw moeten hebben geamuseerd, is daarover tot op heden geen enkele afbeelding uit de zeventiende eeuw gevonden. Wel komt soms de term 'kinderpoppegoet' in boedels voor.

Uit de achttiende eeuw zijn de gegevens over kinderen die met miniatuurzilver spelen talrijker. Zo schilderde bijvoorbeeld de Engelse schilder William Hogarth omstreeks 1730 een stel kinderen die zelfs in de tuin met zilveren miniaturen spelen. Ook op Nederlandse schilderijen komt spelen met miniatuurzilver voor.

omringende landen. Vanaf omstreeks 1650 kwamen vele zilversmeden uit de Duitse gebieden er naar toe.

In Amsterdam vervaardigden tussen 1660 en 1880 ongeveer vijftig zilversmeden van de circa driehonderd werkzame leden van het goud- en zilversmedengilde met grote regelmaat miniatuurzilver.

Het zeventiende-eeuwse poppengoed – zoals het ook wel werd genoemd – bestaat voor het grootste deel uit huisraad. Deze stukken zijn vaak gehamerd wat een aparte glans aan het zilver geeft. Daarnaast maakten de zilversmeden gebruik van de gietmethode. Oren van brandewijnkommen zijn bijvoorbeeld gegoten en later aan de gehamerde kommen gesoldeerd.

Een aparte groep vormt het miniatuurzilver van draadwerk. Het vervaardigen van voorwerpen uit zilverdraad was een tijdrovende

bezigheid waarvoor groot vakmanschap vereist was. Toch waren deze objecten goedkoper dan massief zilveren voorwerpen omdat er minder zilver in verwerkt was. Het werd 'mandewerck' genoemd. Met draadwerk wordt ook miniatuurzilver van filigrain bedoeld. Dát is tot in de twintigste eeuw vervaardigd.

Het hoogtepunt in de productie van miniatuurzilver in Amsterdam – zowel wat betreft kwantiteit als kwaliteit – lag in de

Verder is er veel werk van onbekende meesters en van Schoorl, die zijn werkplaats aanvankelijk in Zaandijk had, maar in 1897 een winkel heeft geopend in de Kalverstraat in Amsterdam (De Zaanse Zilversmederij). Een zeer productieve speelgoedmaker van een nieuwe generatie was Hendrik Duller. Van hem bezitten we één miniatuur. Hij gebruikte snellere werkmethode waarbij hij tot een ver doorgevoerde standaardisatie kwam. Daarnaast is er werk van Friese, Groningse en Hoornse zilversmeden aanwe-

Rammelaar

(Abraham ten Brink, omstreeks 1720, drie bellen ontbreken)

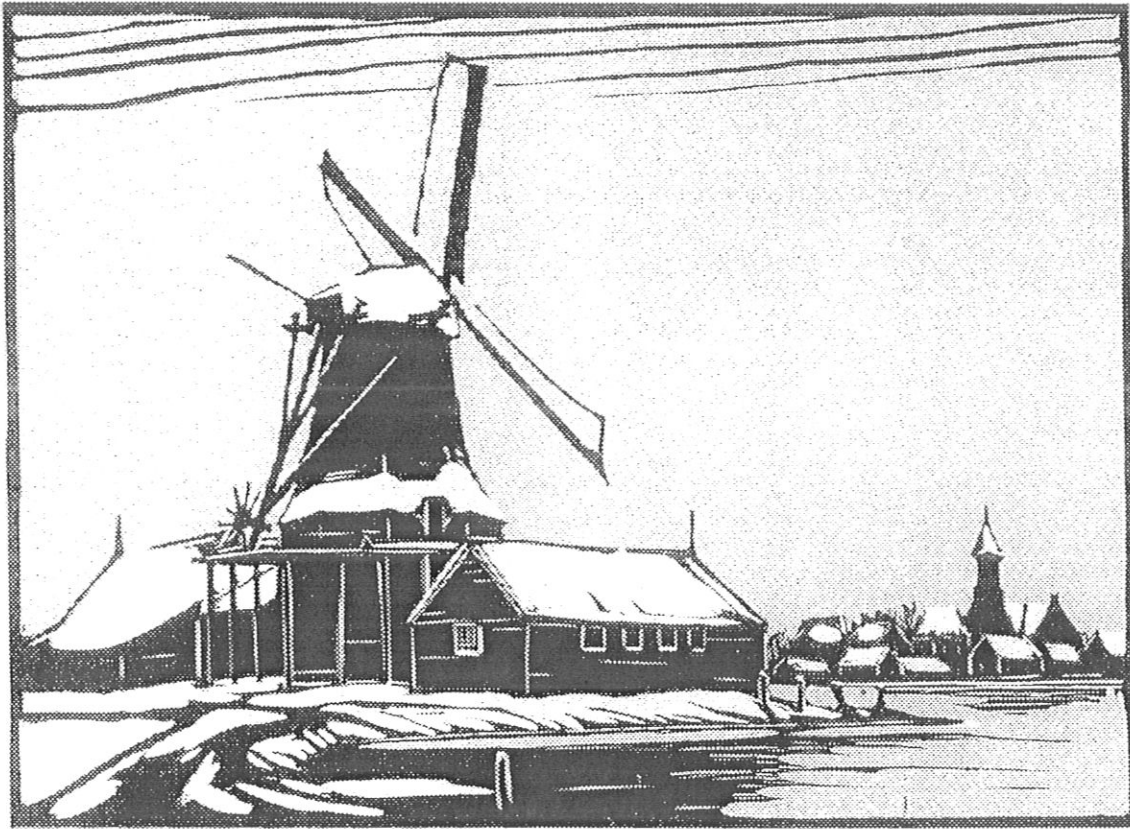
eerste helft van de achttiende eeuw. De zilversmeden produceerden ook voor de export, vooral naar Engeland en Duitsland. Opeenvolgende generaties van bepaalde families vonden in deze sector emplooi, zoals de Van Strants, de Van Geffens en de Van Somerwils.

Eén van de langst werkende speelgoedmakers met een indrukwekkende productie was Arnoldus van Geffen. Hij was meer dan veertig jaar van 1728 tot 1769 praktiserend zilversmid. Van hem vinden we vijf zilveren miniaturen in onze collectie, waaronder een kraantjeskan en een klaptafeltje. Van zijn neef Johannes van Geffen zeven stuks. Van de Van Strants vier. De familie van Somerwil is met drie generaties bijna een eeuwlang actief geweest. Van Pieter van Somerwil I bezitten we een theebusje.

zig. De meeste zilverfabrieken die miniaturen maakten zijn verdwenen, maar de enkele die zijn overgebleven voegen nog steeds nieuwe modellen aan het assortiment toe.

Piet Vis

Grotendeels ontleend aan: Kristin Duysters, 'Al 's werelds goed is poppe-goed', miniatuurzilver in Nederland, Arnhem 1999.

Frans Mars, Sneeuwlandschap met molen De Bonte Hen,
linosnede (40 x 50 cm).

FRANS MARS

In 2003 heeft de 'Stichting Uitgeverij Noord - Holland' te Wormer in samenwerking met de vereniging 'De Zaanse Molen' een boek uitgegeven onder de titel 'Frans Mars, een leven in de Zaanse molen'. Het is geschreven door Hans Kuyper en van vele illustraties voorzien, allemaal reproducties van schilderijen en tekeningen van deze voor velen van ons bekende Zaanse kunstschilder. Een bijzonder boek, al is het alleen al door de indeling in korte hoofdstukken met namen als De Ooievaar, De Schoolmeester, Het Westzijderveld, De Zoeker, De Strijd, De Huisman en De Bleeke Dood. Zeer toepasselijk op het leven van Frans Mars. Onder de vele illustraties bevinden zich een groot aantal schilderijen en tekeningen van molens, maar ook het schilderij dat hij gemaakt heeft van Ada Duyvis dat in nummer 35 van 'Vis A Vis' is afgebeeld.

In het hoofdstuk De Zoeker wordt uit de doeken gedaan hoe de vereniging 'De Zaanse Molen' is ontstaan, welk een grote rol de 22-jarige Frans Mars daarbij heeft gespeeld. De molen De Zoeker aan de Sluissloot in het Westzijderveld bij Zandijk was toen drie weken kwijt en de

stelling hing er mistroostig bij als gevolg van een windhoos. Op 3 maart 1925 verscheen er een oproep van Frans Mars in 'De Zaanlander' waarin hij pleitte voor de oprichting van een vereniging die 'De Zaanse Molen' zou moeten heten, ongetwijfeld geïnspireerd door de vereniging 'De Hollandse Molen' die twee jaar daarvoor van start was gegaan. Hij kreeg vooral bijval van Evert Smit Sr.

Omstreeks 1946 heeft hij twee jaar gewerkt aan een indrukwekkend panorama met veel Zaanse molens. Dit panorama, dat aanvankelijk in de schuur van de molen Het Pink was ondergebracht, is in 1989 opgeknapt en overgebracht naar het Molenmuseum, waar het nu tot de belangrijkste attracties behoort.

Werk van Frans Mars hangt bij verschillende leden van de familie Vis aan de wand.

P.V.

Het boek is verkrijgbaar bij het Molenmuseum, Museumlaan 18, Koog aan de Zaan. Het kost € 18,- voor leden van De Zaanse Molen, € 20,- voor niet-leden. Portokosten € 5,50.

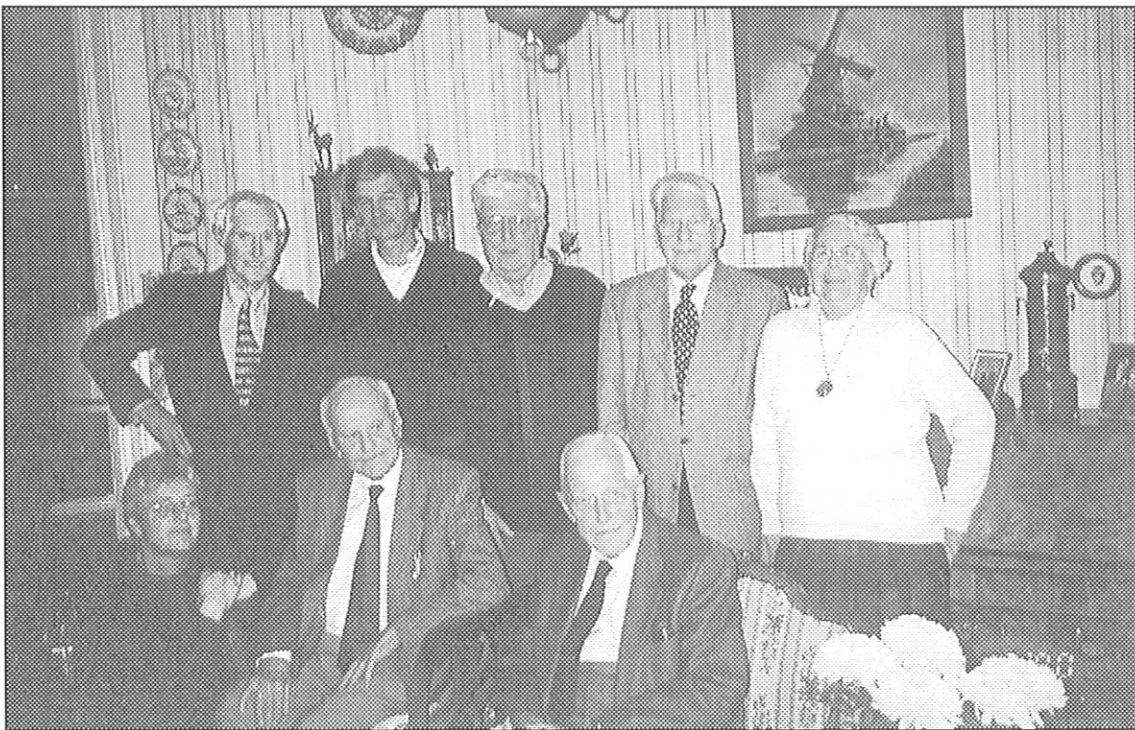
GERLAG JAN VIS SR (1909 - 2004)

Op 18 september 2004 is het oud-bestuurslid van onze Stichting, Gerlag Jan Vis Sr, overleden. Gerlag was geboren op 17 december 1909 in Wormerveer, waar zijn vader, Klaas Vis (1879 -1964), directeur was van N.V. Rijstpellerij v/h Albert Vis. Zelf is hij procuratiehouder van dat bedrijf geweest, dat echter omstreeks 1930 - tijdens de crisistijd - is gefuseerd met andere rijstpellerijen. Toen is hij directeur geworden van Zaadteelt- en Selectiebedrijf Van Dijk en Co te Enkhuizen, waar hij zich ook gevestigd heeft. In 1935 is hij getrouwd met Cornelia Maria Bosman, geboren in Alkmaar. In 1985 is zij overleden. Uit hun huwelijk zijn vier kinderen geboren. Hoe we Gerlag gevonden hebben, weet ik niet meer. We zochten voor ons bestuur een goede representant van de familie Heyme Vis. Wel weet ik dat Jan Hajo zijn naam was tegengekomen in een boek over de verdediging van de afsluitdijk in 1940.

Hij was een evenwichtig bestuurder die door zijn goede contacten ons ooit eens heeft voorgesteld om bij een reünie de maaltijd te gebruiken in Café Batavia - in de prachtige fabriekswand aan de Wormerse kant van de Zaan gelegen - en vervolgens de vergadering te houden in gebouw Mercurius daar vlakbij. Dat gebouw was toen pas gerestaureerd, maar het plan is niet doorgegaan doordat Mercurius op zaterdag gesloten was.

Heel belangrijk voor onze familieperiodiek 'Vis A Vis' zijn de artikelen die hij heeft geschreven over 'De rijstpellerijen in de Zaanstreek'. Daarmee heeft hij een goed beeld van deze Zaanse industrie gegeven. Van 1992 tot bijna 2001 is Gerlag lid geweest van ons bestuur. Op 14 oktober 2000 hebben wij afscheid van hem genomen als bestuurslid, in zijn eigen huis te Enkhuizen. Tijdens die vergadering zijn enige foto's gemaakt waarvan wij er één hierbij publiceren.

P. V.

Staannd (vlnr): Jaap Kuyt, Laurens Vis, Gerlag Vis Jr, Piet Vis, Pauli Vis.

Zittend (vlnr): Anna Gosman -Vis, Jan Hajo Vis, Gerlag Vis Sr.

Foto is genomen op 14 oktober 2000 te Enkhuizen.

Het Westzanerpad, thans Guisweg, tussen Zaandijk en Westzaan omstreeks 1900. De Schoolmeesterbrug, zo genoemd naar de naastgelegen papiermolen 'De Schoolmeester', is juist geopend geweest om een zeiltjalk op de Watering door te laten. De Watering was vroeger een goed bevaarbare verbinding tussen Zaandam en Wormerveer.
Uit: T. Woudt, *Wandeling door Koog a/d Zaan en Zaandijk omstreeks 1900-1905*, Zaandam 1964.

Mutatie op de genealogische staat van Jacob Vis en zijn nageslacht

CIVabbd Willemine Albertine Letschert - Maschhaupt is overleden 30 juli 2004 te Tilburg.

Mutatie familie Heyme Vis (Vis II in Nederland's Patriciaat, 76e jaargang)

ABDIXh Gerlag Jan Vis is overleden 18 september 2004 te Bovenkarspel.
N.P. pag. 457

STICHTING FAMILIE VIS VAN ZAANDIJK

Secretariaat: Gerlag J. Vis Jr.
Langeland 41, 1602 KC Enkhuizen

EEN FAMILIEREÛNIE IN 2005

De plannen om in 2005 weer een familiereünie te houden nemen vastere vorm aan. Als datum is vastgesteld 28 mei 2005 en als plaats Enkhuizen. Er zal dan o.a. een bezoek gebracht worden aan het huis van Jacob Vis Pzn dat in het Buitenmuseum van het Zuiderzeemuseum staat. Het is thans ingericht met meubels uit 1900. Tevens kan in het Zuiderzeemuseum een fototentoonstelling bezocht worden over de families Duyvis - Verkade en Vis - Duyvis, tot 17 maart 2005.

VAN DE REDACTIE

De foto's van het miniatuurzilver zijn van het Zaans Museum.

REDACTIE

Anna Gosman - Vis,
Hopklaver 29, 3069 DB Rotterdam
Piet Vis,
De Wittestraat 5, 4301 MV Zierikzee